

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

относно дисертационен труд на тема „Оптимизиране на обучението по английски език на ученици с лека умствена изостаналост в начална училищна възраст” за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Докторант: Виолета Димитрова Халачева

Научен ръководител: проф. д-рн Милен Замфиров Замфиров

Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски” № РД 38-360/08.07.2022 г. съм определена за член на научно жури по процедурата за присъждане на ОНС „доктор” на Виолета Димитрова Халачева, докторант на самостоятелна подготовка по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика). На първото заседание на научното жури, проведено на 18.07.2022 г. съм определена за рецензент.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Специална педагогика” и насочен за откриване на процедура за защита.

Докторант Халачева е представила всички документи на електронен и хартиен носител, необходими за защитата на дисертационния си труд, съгласно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за приложението му и според Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийски университет „Св. Климент Охридски”. Приложени са три публикации.

Виолета Халачева завършва средно образование в 18 СОУ „Уилям Гладстон”. гр. София с хуманитарен профил. Дипломира се през 2016 г. в НБУ като бакалавър с придобита професионална квалификация „филолог, преподавател по немски език”. През 2018 г. завършва специалност Английска филология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, магистърска програма Комуникация: Език, литература, медии с професионална квалификация филолог – англицист (профил „Литература и медии”). През 2022 г. е отчислена с право на защита като докторант на самостоятелна подготовка по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

към катедра „Специална педагогика”, ФНОИ.

Има ИТ компетентност с много добри умения за работа с инструментите на Microsoft Office, PowerPoint, Adobe и др. Владее отлично немски и английски език, демонстрира добро владение на руски език.

Притежава умения за работа в екип, както и отлични комуникационни умения за работа с деца.

Има професионален опит в областта преподаването на чужд език. От 2020 г. е асистент към катедра „Начална училищна педагогика” във ФНОИ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Редактор е на Годишника на ФНОИ.

Актуалност на тематиката

Дисертационният труд на Виолета Халачева е със съвременно звучене и с отношение към педагогическата практика. В глобален план комуникацията не може да бъде оптимална без владенето на чужди езици (най-вече на английски език). В този контекст, в методиката на обучение по английски език се търсят по-ефективни форми на обучение за по-бързо и качествено усвояване на езика. Това до голяма степен може да се отнесе и към усвояването на чужд език от ученици с лека умствена изостаналост.

В научната литература в България често умствената изостаналост е определяна като общо недоразвитие на психиката и трайно нарушение на личностното изграждане. Налице са сериозни различия между учениците с умствена изостаналост и другите групи ученици със специални образователни потребности по отношение на когнитивните, емоционалните и волевите характеристики и способности. Това ги определя като своеобразна категория ученици, с добре очертани трудности при постигане на успех както в обучението, така и в цялостното им функциониране. Факт е, че през последните години броят на учениците с умствена изостаналост е значим. Присъствието им в общообразователните училища налага преразглеждане на конвенционалните политики и оптимизиране на образователните инструменти. Защото независимо от дефицитите си, учениците с умствена изостаналост имат потенциални възможности за развитие и социализация. Тези възможности могат да се реализират с помощта на специфични методи и средства на работа, в условията на подкрепяща и приобщаваща среда.

Основният замисъл на разработката се свежда до предлагане на конкретна технология за реализиране на учебния процес по английски език в 4-ти клас – чрез по-ефективни начини за формиране на комуникативно-речевите им умения и чрез нови модели за трансформиране на учебния материал. В този контекст, представената

проблематика оценявам като интересна и дисертабилна, с необходимата практическа насоченост и със заявка за реални приноси в подбора на интригуващи обучителни стратегии.

Характеристика на дисертационната разработка и оценка на съдържанието

Представеният за рецензиране дисертационен труд във формален план обхваща 180 компютърни страници, от които 160 страници са за основния текст, с включени 31 фигури и 57 скрийншотовете. Приложени са 12 страници библиография с общо 148 източника на кирилица и латиница, цитирани в текста. Включено е приложение с примерни методически разработки 1 – 4-ти клас богато илюстрирани и детайлно описани.

В съдържателно и количествено отношение представеният дисертационен труд отговаря на изискванията за докторска дисертация.

В структурно отношение разработката се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и приложения.

Уводът насочва към значимостта на темата и актуалността на проблема за обучението по английски език на ученици с лека степен на умствена изостаналост. Още тук се отбелязва сложността при формиране на комуникативна компетентност за тази категория ученици и необходимостта от намиране на оптимален подход в този процес. В тази връзка е определен и предметът на реализираното изследване, а именно – оптимизиране на работата с текст по английски език при обучението на ученици с лека умствена изостаналост.

В първите две глави в логична последователност са разгледани двете основни насоки на дисертационната разработка – обучение на ученици с лека умствена изостаналост и работа с текст в чуждоезиково обучение. Осъществен е анализ на текущия проблем (умствена изостаналост) и са представени обучителните затруднения на учениците с това нарушение при работа с текст на чужд език.

В първа глава вниманието е фокусирано върху теоретичните и практическите аспекти на обучението на учениците с лека умствена изостаналост.

В първи параграф е предложен преглед на терминологията, като по-конкретно са представени деца със „специфични обучителни трудности”, деца със „специални образователни потребности” и деца с „умствена изостаналост”. Положителен момент в този параграф е фактът, че докторант Халачева наред с класическите виждания за умствената изостаналост цитира и съвременните тенденции при определяне на леката й

степен, като затруднения по-близки до нормалния интелект, отколкото до спецификата на умерената и тежката умствена изостаналост. Информацията тук е представена коректно и с разбиране.

Във *втори параграф* вниманието специално се насочва към принципите на планиране на учебния процес при ученици с умствена изостаналост. Осъществена е компетентна характеристика на психичното развитие на учениците с лека умствена изостаналост. Акцент е поставен върху затрудненията в обучението, произтичащи от нарушената им мисловната дейност, значителното забавяне в преработката на възприеманата от тях информация, както и от спецификата в езиковото и речевото им развитие. Много точно са очертани характерните проявления на леката умствена изостаналост. На тази база са изведени принципите при планиране на учебния процес: нагласата на учителя, че детето иска и може да учи; установяване какво може да мотивира обучаемия; поставяне на измерима и смислена за детето цел; дейността на ученика да е постижима.

В *трети параграф* са изведени методическите способности и подходи при обучението. Подчертавайки значимостта на приобщаващото образование, докторант Халачева аргументира възможността за по-ефективно включване на учениците с лека умствена изостаналост в учебния процес. В тази насока се посочва и значимостта на корекционно-развиващия характер на взаимодействията с тези ученици. Като пример е изведена най-важната корекционна цел при обучението по чужд език, а именно – развитие на уменията на учениците за адекватно участие в определена комуникативна ситуация с подходящи езикови средства.

Виолета Халачева приема, че при обучението на ученици с лека умствена изостаналост важно място имат основните способности за приобщаване на тези ученици към учебната дейност: организация на урока; адаптиране на учебното съдържание спрямо познавателните възможности на учениците (редуциране и опростяване); организация на учениците (с възможност за визуализиране на значението на новите думи с картинки – в обучението по чужд език; чести повторения; индивидуален и диференциран подход и пр.).

Изтъква се значението на умствените способности и мисловната дейност при определяне равнището на обучаемост. Допуска се тезата за разграничаване на три основни компонента в информационно-преработващия цикъл (по Райд) – въвеждащ, при който информацията се представя на малки порции; формиране на компетенции, чрез прилагане на организационни стратегии в помощ на ученето и заключителен етап

чрез последователно оценяване на резултатите. В края на параграфа са изведени методически подходи, осигуряващи ефективността на прилаганите стратегии в обучението, като например: мултисензорния подход, игровия подход и метакогнитивния подход.

В теоретичен план *втора глава* третира три въпроса, относно ролята на текста за формиране на функционална грамотност и комуникативна компетентност и затрудненията в обучението при работа с текст на чужд език.

Според мен, тук е представена същината на разглеждания проблем, отделено е място на редица съображения, кореспондиращи пряко с него. На тази основа докторант Халачева конструира и предлага модел за работа с учебен текст по английски език за ученици с лека умствена изостаналост.

В началото на втора глава е представена характеристика на текста – като резултат от речева дейност, очертаваща езиковата способност по принцип. Изведени са ключови тези на текстовата лингвистика, приемащи текстовете като основни единици на речта (като завършено изказване с комуникативно предназначение); като конкретни речеви произведения, създавани по общи правила (отнасящи се до езика, но не и към речта) и като езикови единици, имащи знаков характер. В този контекст, вниманието на докторанта се насочва към наративните и дескриптивните текстове в учебниците по английски език. Изводът, който се налага е, че в първи и втори клас не присъстват подобни текстове. Именно поради това в дисертационната разработка се поставя акцент върху писмени учебни текстове с наративно-дескриптивен характер и свързаните с тях методически разработки.

Специално внимание е отделено на ролята на текста за формиране на функционална грамотност с цел изграждане на по-висока самооценка и социализация на учениците. Като пример е цитирано международно изследване на образователните резултати PISA (2018), според което почти половината от учениците в България не достигат минималното ниво на грамотност по четене. Изводът, до който достига Халачева е, че са необходими нови подходи за формиране на функционална грамотност.

В нарочен параграф е проучена ролята на текста за изграждане на комуникативна компетентност. Докторантът показва отлично познаване на съвременните теоретични постановки и изследвания по този проблем. Сполучливо те са пренамерени и в обучението по чужд език, като се посочва значението на методическата организация на урока и индивидуалните особености на учениците за

когнитивната организация на лексиката и натрупването и автоматизирането на езикови структури. Подчертана е актуалността и значимостта на въпроса за възприемането и възпроизвеждането на текст в обучението на учениците с умствена изостаналост, произтичащи от недостатъчното ниво на формиране на компетентности в тази област.

В *последния параграф* на втора глава конкретно и точно са очертани затрудненията, които учениците с лека умствена изостаналост срещат при работа с текст. Стъпвайки на редица изследвания на български и чужди учени и изследователи, Виолета Халачева извежда типологията на основните обучителни трудности като: слаба ориентировъчна дейност при откриване на текстови съобщения; неразбиране на текста; ниско равнище на осъзнаване на логически структури; трудности при определяне на основната мисъл; трудности при възпроизвеждане на текст. Логически се налага изводът, че за да се оптимизира работата с учебен текст по английски език на учениците с лека умствена изостаналост е необходимо разработването и прилагането на нови дидактически модели.

Изследователската част на дисертационната разработка включва трета и четвърта глава, в които са представени постановката на експеримента и анализът на резултатите.

Трета глава ориентира към същността на изследването. Целта, към която е насочена изследователската работа е да се предложи конкретна дидактическа технология за реализиране на учебния процес при работа с наративен текст на английски език в четвърти клас, съдържаща ефективни начини за формиране на комуникативно-речеви умения и нови модели за трансформиране на учебния материал за оптималното му усвояване от ученици с лека умствена изостаналост.

Много добре са формулирани задачите на изследването, които отразяват последователността на реализираните дейности, заложи в дисертационния труд. Научните предположения са изведени в хипотезата, че ако при обучението по английски език на ученици с лека умствена изостаналост се приложи дидактическа технология със съответни езикови задачи, то може да се очаква положителен ефект – по-трайно усвояване на активната лексика и на езикови структури, както и подобряване уменията за четене с разбиране и самостоятелна речева продукция..

Респондентите взели участие в изследването са 40 ученици от четвърти клас с лека умствена изостаналост, съответно 20 ученици от София и 20 – от Пазарджик. Всичките ученици се обучават в общообразователна среда и се подпомагат от специалисти в съответните РЦПППО (в гр. София и гр. Пазарджик). За по-голяма

обективност на резултатите изследваните лица са диференцирани в две подгрупи в зависимост от теста по който са работили и условно са представени като *Група 1* и *Група 2*.

Коректно са посочени използваните методи и учебните ресурси при провеждане на експеримента. Подбрани са два текста, с еднакъв обем от думи, подходящи за обучение в четвърти клас.

Процедурата на изследване включва три етапа – констатиращ, обучителен и заключителен.

В отделен параграф подробно е представена *иновативната дидактическа технология* за работа с текст, както и *модел за оптимизиране на работата с учебен текст по английски език* за четвърти клас с ученици с лека умствена изостаналост. Моделът съдържа осем елемента, съобразени с Общата европейска езикова рамка. За целите на експеримента са създадени работни листове и 23 електронни учебни ресурса.

В края на трета глава в детайли са описани и богато онагледени обучителният експеримент и заключителният експеримент.

Количественият и качественият анализ, както и интерпретацията на получените резултати и последвалите на тази база констатации са направени в *четвърта глава*. Първичните данни са илюстрирани чрез съответните фигури и скрийншотовете. Те са анализирани и обобщени съобразно заявената хипотеза. За целта на проучването са използвани съпоставителни статистически методи (част от методите на дедуктивната статистика). За проверка на различията между двете групи респонденти е приложен T-test за независими извадки.

Умело и професионално докторантът представя статистически значимите разлики, включени в експерименталния анализ.

Представен е сравнителен анализ на резултатите между изследваните респонденти в експеримент 1 (контролния етап) и експеримент 2 (констатиращия етап) – преди и след обучителната интервенция. Броят на верните отговори при респондентите от експеримент 2 е в пъти по-голям от този на респондентите от експеримент 1 и при двата подбрани текста.

Като позитивни стъпки в тази част от дисертационната разработка могат да се определят коректността при представянето и анализа на емпиричните данни, както и съотнасянето на получените резултати към базисните търсения в проведеното изследване.

Резултатите показват, че прилагането на интервенция чрез иновативен

дидактически инструментариум (дидактическа технология) влияе позитивно на всички измерени индекси, с което се потвърждава работната хипотеза.

Изводите от работата по текстовете са направени според етапите на изследването. Констатиращият експеримент очертава основните проблеми при възприемане на учебен текст по английски език, независимо от конкретната тематика (трудности при цялостно възприемане на текста; при отговори на въпроси; при продуциране на самостоятелно изказване и пр.).

Заключителният експеримент дава основания за оптимизъм, базиран на отговорите, които учениците дават на въпросите по конкретните текстове. Работеща е технология, която оптимизира текста чрез работа по отделни части; свързване на новата лексика с визуални стимули; работа с ключови думи; включване на ключови изрази при отговори на въпроси; използване на предварително зададени модели и др.

Заклучението е смислово обобщение на представените от докторанта констатации и сериозна база за направените изводи.

Виолета Халачева стига до заключението, че прилагането на подходящ методически алгоритъм при работа с учебен текст се отразява положително не само върху степента на осъзнаване на съдържанието на текста от учениците с лека умствена изостаналост, но и върху умението им за говорене, реализирано чрез репродуциране от учениците на ясно зададен опорен модел. С особена значимост е и констатацията, че приложеният модел за работа с текст активизира интереса на учениците и засилва желанието им за общуване на английски език.

Посочените от докторант Халачева изводи провокират размисли върху необходимостта от създаване и апробиране на подобни методически модели, които да повишават познавателната активност на учениците със специални образователни потребности и пълноценното им включване в учебния процес.

Приноси на дисертационния труд

Получените резултати от изследването обективизират изведените научни приноси на автора, които биха били полезни както за педагогическата практика, така и за нови научни изследвания в тази област. Приемам формулираните от докторанта изводи.

С особена значимост, според мен, могат да се открият следните *приноси*:

- ✓ Систематизирано представяне на ролята на текста в чуждоезиковото обучение на ученици с лека умствена изостаналост;
- ✓ Предложен е цялостен методически модел за работа с учебен текст по

английски език за ученици с лека умствена изостаналост от четвърти клас;

✓ Предложеният методически алгоритъм е подходящ както за индивидуална работа, така и при групово обучение на ученици с лека умствена изостаналост.

Критични бележки и препоръки:

✓ Анализите на данните от констатиращия етап са поместени в трета глава на дисертацията. Считаю, че мястото на тази информация е в четвърта глава, където са останалите анализи на резултатите от експеримента.

✓ В представения за рецензиране дисертационен труд е заложена интересна идея, която може да се използва в педагогическата практика. *Препоръчвам* на Виолета Халачева в качеството си на преподавател да включи в методическата подготовка на студентите запознаването със създадените от нея учебни задачи и електронни ресурси за оптимизиране на обучението по английски език на ученици с лека умствена изостаналост, както и да се насочи към участие в образователни проекти и активно представяне на методическия модел за работа с учебен текст и авторските резултати в научни списания и международни научни форуми.

Въпросите ми са:

✓ При определяне на целта на дисертационната разработка насочвате използването на конкретна дидактическа технология за работа с текст на английски език в трети и четвърти клас. Контингентът на изследване са ученици от четвърти клас. В приложението се представя прилагането на дидактическия модел на работа в трети клас. Бихте ли изяснили това разминаване?

✓ Смятате ли, че предложеният методически алгоритъм на работа, описан в дисертационната разработка, може да стане част от дидактическата технология на педагози, които работят и с други категории ученици със специални образователни потребности, освен с лека умствена изостаналост?

Автореферат и публикации

Авторефератът, с общ обем от 36 страници и обективно отразява съдържанието на дисертационното изследване. Логически добре е структуриран и представя по значимите моменти, основните резултати и приносите от проведеното изследване.

Публикациите, съпровождащи дисертационната разработка са 3. Публикувани са в сборници на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ през 2021 г. Всички са по темата на дисертационния труд и визират обучението по английски език на ученици с лека умствена изостаналост.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Докторант Виолета Халачева е изпълнила задълженията си произтичащи от изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“, както и задълженията по съответния индивидуален учебен план на докторанта. Всички административни процедури са спазени.

Представеният за рецензиране дисертационен труд, разработен от докторант Халачева, отговаря на изискванията за написване на подобен род научни трудове. На основата на проведеното изследване, представено в предложения дисертационен труд, на коректно направения анализ, изводи и препоръки, на констатираните приноси, давам своята положителна оценка. Предлагам на почитаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ в област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика*) на **Виолета Димитрова Халачева**.

28.09.2022 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова